

Kató Gyulai

Életrajz

Akinek valaha is igazolásra volt szüksége kárpótlási ügyben, s ezért megfordult a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága irodájában, nem kerülhette el a személyes találkozást a kis növésű, sűrű, göndör, ősz hajú Kató nénivel. Ő az, aki a szervezet alakulásától aktív tagja, később alelnöke is volt a NÜB-nek. Élete fő feladataként vállalta – még akkor is, amikor állásban volt –, hogy minél több emberrel megismerteti azokat a borzalmakat, amiket a deportáltak átéltek. Munkatársaival táboronként elkészítette a névsorokat, kapcsolatot keresett a túlélőkkel, részt vett a nemzetközi szervezetek munkájában. 1947-ben írt visszaemlékezése magyarul és németül is megjelent, cikkeit újságok közölték. Családot nem alapított, de nem érezte magát soha magányosnak. Fontos feladatai közben sok barátra lelt itthon és külföldön. Beszélgetésünkkor otthonában fogadott, de időközben – meggyengült egészségi állapota miatt – beköltözött a zsidó Szeretetotthonba.

Nagyszüleim közül csak az anyai nagyanyámat [Schütz Sarolta] ismertem. Három éves voltam, amikor 1922-ben meghalt. Ő foglalkozott velem és a nővéremmel, németül beszélt hozzánk, de mi inkább magyarul beszéltünk vele. Nagyanyám Morvaországból származott. Nagyon okos asszony volt, nagyon művelt. Az anyanyelve tulajdonképpen német volt, de szépen megtanult magyarul. Ő volt nagyapám második felesége. Nagyapám, amikor a harmadik gyereke született, megözvegyült, s utána úgy érezte, hogy kell anya, aki neveli a kislányokat. 1887-ben megnősült újra, és akkor született az én anyám, Ella. Nagyapám – Herzfeld Dezső – fakereskedő volt, Martonvásáron [Fejér vm.] élt, 1918-ban halt meg [Martonvásár – nagyközség volt Fejér vm.-ben, 1891-ben 2100, 1910-ben 2600, 1920-ban 2800 főnyi lakossal. – A szerk.]. Van egy szép olajfestményem róla, ami körülbelül 1915-ben készült. Nagyanyám tanítónőképzőt végzett, igen képzett volt, a német irodalmat nagyon jól ismerte. És hát így is nevelte a lányokat. Nemcsak az anyámat, hanem a nevelt lányait is. Anyám sokat mesélt a szüleiről, mert nagyon szépen, szép házasságban éltek.

Anyám féltestvéreit nagyon szerettem: Anna nénit, Leonka nénit és Paula nénit.

Az apai nagyszülőkről nem tudok semmit. Apám Marcaliban született 1883-ban, és körülbelül tíz éves volt, amikor meghalt az apja [Marcali – nagyközség volt Somogy vm.-ben, 1891-ben 3700 főnyi lakossal (járási szolgabírói hivatal, van járásbírósága, adóhivatal, kir. közjegyzőség stb.). – A szerk.]. Akkor följöttek Pestre az anyjával, aki már itt halt meg, és apámnak nehéz élete lett. Rokonoknál élt. Azok segítették, de még a nevüket se tudom.

Anyám nagyon művelt volt, nagyon ismerte a német szépirodalmat. Ilyenformán ismerkedett össze apámmal is, aki magyar-német szakos tanár volt. Apámat Geiringer Aladárnak hívták, és már a

huszadik század elején, egyetemista korában magyarosított. Hol, hogyan ismerkedtek meg, nem tudom, mert ez nem volt téma. 1912-ben házasodtak össze.

A lakásuknak is megvan a története. A háború előtt, inkább az első világháború alatt volt ez, mert mi már ott születünk, a Molnár utcában mind a ketten. Apám nem volt katona, mert kis növésű volt. Az Eötvös Reálgimnáziumban tanított. A háztulajdonos fia, aki igen beteges gyerek volt, odajárt az iskolába, sokszor nem tudott bejönni. Akkor a háztulajdonos rábeszélte apámat, hogy jöjjön oda a házba lakni, nem kell fizetnie, hanem foglalkozik a gyerekekkel. Így mentek oda. De közben aztán eladták a házat, és fizetnünk kellett. És amikor nem tudtunk fizetni, akkor aztán elköltöztünk a Gyulai Pál utcába, egy negyedik emeleti, lift nélküli másfélszobás lakásba. Négyen. De ez később volt, az 1930-as évek végén.

Nehéz anyagi körülmények között éltünk. Apámat 1919-ben elküldték az állásából, úgyhogy csak magántanítványai voltak. Nem vett részt a Tanácsköztársaság eseményeiben, de az történt, hogy a kollégái, ott az Eötvös Reálban [lásd: gimnázium és egyéb középiskolák], azt mondták neki, hogy ne menjen most be az iskolába, maradjon otthon, ők sem mennek be, ennek úgys hamar vége lesz. Apám viszont azt mondta, hogy miért ne mennék. Ő ezt hivatásnak tekintette. És bejárt az iskolába. Aztán Trianon után nagyon sok tanár jött be a megmaradt Magyarországra, és akkor ezzel indokolva, apámat elküldték.

A nővérem, Évi 1916-ban született. Nagyon jó testvérek voltunk. Ő volt a nagylány, és hát érezte azt, hogy ő az idősebb. Én 1919-ben születtem. Óvodába nem jártunk, otthon voltunk. Akkor még nem volt meg anyám üzlete. Évi jó tanuló volt, nagyon jól tanult, én kevésbé. Elemibe a Cukor utcába jártunk, aztán a gimnáziumba a Váci utcába, a Gizella Királyné Reálgimnáziumba Cukor utcába jártunk [IV., Váci u. 43.], Évi később a Kereskedelmi Akadémiára.

Apám nagyon szigorúan vette azt, hogy németül tudjunk, de nem is csak erre volt szigorú, hanem hogy magyarul hibátlanul, szépen beszéljünk. Ezt én soha nem felejttem el, és még ma is sokszor a hideg ráz, amikor látok hibásan megfogalmazott szövegeket, vagy amikor hibásan beszélnek magyarul, csak nem merek szólni.

Az iskola évekről nemigen vannak emlékeim. A Molnár utcában laktunk, a Gizella királyné közel volt, azért jártunk oda. Elég antiszemita iskola volt. Éreztették velünk a zsidó voltunkat. Sokkal többet kellett nyújtánunk ahhoz, hogy elismerjenek, úgyhogy én aztán a hatodik osztály után ott is hagytam. Semmi jót nem tudok arról a tantestületről mondani, az egyik matematikatanárt kivéve. Matematikából gyenge voltam. Amikor ötödik gimnazista lettem, akkor bevezették – hogy miért, nem tudom – a gimnáziumban a gyorsírást. És én nagyon jó gyorsíró voltam. Szerettem, voltam versenyeken is. Ezt a matematikatanárom nagyra becsülte. Ma is mondom, az, hogy matematikából nem buktam meg, a gyorsírásnak volt köszönhető.

Az osztály egyharmad része zsidó volt. A Váci utcánál és a környékén elég sok jómódú zsidó család lakott. Nekünk mindig nehéz volt, hiszen tandíjat kellett fizetni. Én mindenképpen pedagógus akartam lenni. Úgyhogy azon is nagyon spekuláltam, kimegyek Izraelbe [Palesztinába], és ott csinálnám, de az is pénzbe került volna. Igazából csak elméletben készültem rá.

Volt egy osztálytársam, Méler Szidi nevezetű. Ugyanolyan idős nővére volt, mint nekem, tehát ők is osztálytársak voltak. Én sose tudtam jól héberül olvasni, és mindig ő sugott nekem. Amikor elvittek bennünket, és a KISOK-pályán összetalálkoztunk, együtt maradtunk. De aztán valahol elválasztottak bennünket, és mikor hazajöttem, akkor mindjárt érdeklődtem a nővérénél, őt

megtaláltam, de Szidi, szegény, éhen halt valahol. Egy nagyon-nagyon rendes, okos, jó tanuló lány volt.

Hogy hogyan lett anyámnak a papírüzlete, arra nem emlékszem. 1924-ben lett az üzlet a Hold utca és Kálmán utca sarkán. Elég szép kis bolt volt. Anyám csinálta. Akkor kellett hogy háztartási alkalmazottunk legyen, hiszen nem volt otthon egész nap. A papírüzletet reggel hétkor ki kellett nyitni, mert ahogy a gyerekek mentek az iskolába, akkor vásároltak. Szóval nem lehetett úgy, hogy kilenc vagy tíz órakor nyisson. Nagyon sok munka volt vele. Valaki segítsége is volt. Egy inas? De a komolyabb munkákat azt mind anyám végezte.

Az üzlethez közel, két házzal odébb lakott egy tanár, aki a tanítóképzőben tanított. Apámmal összeismerkedtek. Két tanár hamar összeismerkedik. Abban az időben halt meg a tanítóképzőben az igazgató, aki a magyar-német szakos volt, és akkor ő elintézte, hogy a papámat bevették az iskolába. Igen ám, de ez kis fizetés volt, mert kezdő tanári fizetést kapott. De muszáj volt élni.

A két kereset is kevésre volt elég. Hiszen megvolt a két lány, és nagyon sok minden, ami nem volt. Míg az iskolában az osztálytársak mentek ide-oda szórakozni, szép ruháik voltak, addig mi nagyon kopottan voltunk. Kötelező volt a szoknya, a csíkos blúz meg a fehér blúz, ezek általában – a csíkos nem, de ami fehér – mind a nagynéniktől örökölt darabok voltak. Nagyon sok ilyenben voltam. A nénjeink nagyon sokat segítettek, különösen Anna néni, aki a férje engedélye nélkül is. Úgyhogy nagyon örültem, amikor hatvan év után én tudtam nekik segíteni.

1938-ban az üzlet tönkrement. Ebben az időben költöztünk át a Gyulai Pál utcába. Hát igen, az kellett volna, hogy többet segítsünk otthon, de nem tettük. Anyámra maradt minden. Erre emlékszem. Főzni is kellett meg takarítani, én még valamennyire segítettem. De a nővérem, szegény, nem. Amikor a Kereskedelmi Akadémiába járt, ott már nagyon sokat kellett tanulnia.

A vallási ünnepek közül a szédereste Anna néninél volt. Akkor ott volt az egész család. Én voltam a legfiatalabb gyerek, és nekem kellett mondani a kérdéseket. Nyolcan voltunk unokatestvérek, Anna néninél három, Leonka néninél kettő, Paula néninél egy fiú, és mi ketten lányok. Az más dolog, hogy miután mi voltunk a legkisebb gyerekek, nálunk volt a karácsonyeste. Minden vallás nélkül. Nálunk angyalka hozta a karácsonyfát, szóval Jézuskáról nem volt szó. Soha nem is hallottam róla. Ilyenkor is együtt volt az összes gyerek, és nagyon szépen játszottunk. Ajándék is volt. És miután mi voltunk csak a lányok, hát mi kaptuk a babákat, és babaruhákat nekünk varrtak. Úgyhogy ez egy nagyon fontos része volt a karácsonynak. Mert nagyon babás gyerekek voltunk. Hanuka inkább csak hivatalosan volt, az iskolában, ajándékot esetleg akkor is lehetett kapni.

Más vallási ünnep, pénteki gyertyagyújtás nálunk nem volt. De én böjtöltem. Én voltam az egyetlen a családban. Általában péntek este vacsoráztam, és legalább másnap délig böjtöltem [Az interjúalany családjában nem volt gyakorlat, hogy a lányok és asszonyok otthon délelőtt kidust csinálnak, és reggeliznek és arra emlékszik, hogy délelőtt éhes volt, innen eredhet a félrevezető szóhasználat, a böjt, hiszen szombaton tilos mind az egyéni, mind pedig a közösségi böjt. Lásd még: szombati étkezések. – A szerk.]. Tudatos volt. Az iskolában szó volt erről, és eljártunk minden péntek délután a Dohány utcai zsinagógába. A szülők nem jártak, mi csak az iskolával mentünk. Szívesen, mert együtt voltunk, eldumáltunk. Tehát nem az imádkozás volt a fő része ennek, hanem jó volt együtt lenni ott. A gimnáziumban nagyon-nagyon rendes hittantanárom volt. Igen jó viszonyban voltunk. Ahogy említettem, héberül sosem tudtam jól olvasni, de a történelmi rész igen

érdekelt.

A születésnapokat komolyan vettük. Mindenki a születésnapját mindenki komolyan vette. A néniktől mindig kaptunk ajándékot. A nővérem szeptember huszonhetedikén született, és egyszer, arra emlékszem, hogy az anyám úgy sírt nekem, hogy születésnap van, és nem tud semmit venni, még egy tortát sem tud sütni – olyan nehéz körülmények között éltünk.

Itt van egy baba. Mint mondtam, mi mind a ketten nagyon babásak voltunk. A nővéremnek volt két babája, a Piroska és az Ibolya. Nekem három volt, az Aranka, a Rózsika és a Juliska. Sokat játszottunk a „gyerekekkel”, és a szívünkhöz voltak nőve. Mikor már felnőttek voltunk, akkor is nagyon vigyáztunk rájuk, egy szekrényben voltak gondosan elpakolva. 1944-ben, amikor bennünket elvittek, és idegenek jöttek a lakásba lakni, a szekrényeinket kirámolták, főleg az értékesebb dolgokat elvitték. Ezek a babák egy olyan szekrényben voltak, amit nem tudtak kinyitani, és ott megmaradtak. A lakásunk majdnem üres volt, de az összes baba ott maradt, az összes baba. Azóta én vigyáztam rájuk, gondozva voltak. Néhány évvel ezelőtt aztán rokon család gyerekeinek odaadtam a babákat. De mondtam, hogy ezt az egy babát nem adom oda senkinek, mert ez az én testvéremnek a legkedvesebb játéka, legkedvesebb babája volt. Nagyon szépen rendbe hozatták, ott ül a díványon, és naponta megsimogatom. Azóta csak Évának hívom.

A szüleim anyám nővéreivel nagyon jó viszonyban voltak, és összejártak. Sokkal gyengébb viszonyban voltak a férjekkel, mert azok lenéztek minket. Ők jómódú kereskedők voltak. Ha kellett valami, és a feleségük megvett nekünk ezt-azt, akkor abból mindig családi vita volt.

A két nagynénémé volt a Csillaghegyi strand. Anna nénié meg Paula néniéké, de ott a néni nem foglalkozott velem. A strandon nyaraltunk, kevesebbet fizettünk, mint más, de fizetnünk kellett. Ott kaptunk egy szobát. Ennyi. Minden külön komfort nélkül voltak még akkor. A nyaraláshoz nem tartozott még hozzá a fürdőszoba, mint ma. Az egész család kiment, de apám nem szívesen. Nyári szünet volt az iskolában, igen, csak éppen utálta a sógorait. És azok is utálták őt. Mert kifogásolták, hogy egész nyáron nem dolgoznak a tanárok. Mondták ők. Kapják a fizetést, és nem dolgoznak. Ezért nem is mindig voltunk kint. Volt úgy is, hogy Csillaghegyen kibéreltünk egy szobát, nem a strandon, bejárni viszont bejárhattunk.

Később, amikor felnőttek lettünk, jobb lett a viszony a nagybácsikkal, mert már dolgoztunk mi is. Legjobban szerettem az összes unokatestvérem közül Anna néni legidősebb fiát, aki kommunista lett. Elég sok gond volt vele, állása nem volt. A szülők szörmeüzletében segített valamit. Az ő fia most lett hetven éves, gyerekorvos, őt is nagyon szeretem. Leonka néni még élő fiával is jóban vagyok. És az összes többi családtaggal.

Újságot mindig járattunk. Kispolgárit. „Újság” volt a címe [Az „Az Újság” c. liberális szellemű politikai napilap utóda. „Az Újság” 1903-ban indult, főszerkesztője (1919-ig) Gajári Ödön volt. A Tanácsköztársaság alatt, 1919 májusában betiltották, és csak ősszel indult újra. 1925-ben a belügyminiszter ismét betiltotta „Az Újság”-ot, és néhány hét szünet után ekkor indult újra „Újság” címmel. A munkatársak között volt Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Kozma Andor, később Móricz Zsigmond is. 1944 márciusában szűnt meg. – A szerk.]. Természetesen politizált a család otthon. Házon kívül nem nagyon. De otthon sok szó volt róla – csak baloldali irányban. Párthoz senki nem csatlakozott, csak az unokatestvérem. Hogy párttag volt-e, azt nem tudom, de lélekben és mindenben kommunista.

A gimnáziumot a hatodik osztály után otthagytam. Akkor eljártam egy tanfolyamra, Kisanyák Iskolája volt a neve. A Krisztina körúton volt, és egy évig tartott. Ezt az apám után el tudtam végezni fizetés nélkül. Ide főleg leendő mamák jártak. Tehát arról tanultunk, hogy hogyan kell egészségesen nevelni a gyerekeket.

Volt az anyámnak egy rokona, aki Ego néven lányregényeket írt. Az igazi neve most nem jut az eszembe, Rózsavölgyi volt a vezetékeve [Rózsavölgyi (Rosenthal) Mórné Fried Margit (1881-?) – író, a „Pesti Napló” tárcaírója volt, több felnőtteknek szóló, ill. gyermek- és ifjúsági regénye jelent meg a 20. század első évtizedeiben. – A szerk.] Ego hozott be a „Tolnai Világlapjára”-hoz, ő ismerte az Öreget. Már csak úgy hívtuk a Tolnai Simont. Ez 1937-ben, a tanfolyam után volt. Akkor kezdtem el komolyan dolgozni. Gyors- és gépíró voltam. Gyorsírtam jobban tudtam, mint gépelni. Ott sokat kellett gyorsírtam, gépírtam. Volt egy főnökhasszony, aki folyton kritizálta a munkámat, de megtanultam dolgozni. Hibátlanul, rendesen gépelni, gyorsírni – ezt tőle tanultam meg. A „Tolnai Világlapja” egy primitív újság volt. Viszont ez volt az egyetlen magyar nyelvű folyóirat, amit a trianoni országokba beengedtek. Mert annyira primitív volt – de az ott élőknek módjuk volt magyar szöveget magyarul is elolvasni. Tehát ezért. Tolnairól én úgy szoktam beszélni, hogy olyan kapitalista volt, ahogy azt Marx elgondolta. Meg volt róla győződve, hogy akik nála dolgoznak, azokat az embereket ő tartja el, hogy ott mindenki őbelőle él. Nagyon kicsi fizetések voltak. Nem tudom, mit jelent, ha azt mondom, hogy ötven pengő volt a fizetésem [Nyilván havi, nem pedig heti keresetről van szó. Csak néhány korabeli adat az összehasonlíthatóság kedvéért: Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve (XXVI. évfolyam, 1938) szerint 1937-ben egy csirke 1-2 pengőbe, 1 kg marhahús 1,5-3,7 pengőbe, 1 liter főlözött tej 0,8 pengőbe, 1 kg fehér kenyér 0,4 pengőbe került. Egy négytagú munkáscsalád átlagos heti kiadása 63,92 pengő volt. – A szerk.].

Hát kérem szépen, ez egy nagyon felemás hely volt. 1937-től 1944. áprilisig dolgoztam a kiadóhivatalban. De én jól éreztem magam. A Dohány utcában, a zsinagógánál voltunk. Ma is nyomda van ott [Az Egyetemi Nyomda került a helyére, de az 1990-es évek végén kiköltözött onnan. – A szerk.]. Amikor én odakerültem, az öreg Tolnai már nyolcvan körül volt. Aztán államosították ezt a vállalatot, ugye a zsidótörvények [lásd: zsidótörvények Magyarországon] után muszáj volt államosítani. De megengedték neki, hogy bejárjon. Pici kis irodája volt. Az Úri utcában volt neki lakása, és hát volt vagyona. Ezüstjei, ékszerei voltak. Azokat behozta az irodába, és az asztalossal a parketta alá rejtette el, akinek első dolga volt följelenteni őt. El is vitték, és Mauthausenben agyonverték.

Még csak azt akartam elmondani, hogy 1944-ben, amikor elbúcsúztam a kollégáktól, láttam némelyiknek a szemében a könnyet. Szerettek ott, nem tudom, miért. És mikor hazajöttem és bementem, azt mondták: „Itt az asztalod, itt a széked, nem engedünk senkit odaülni.” Visszavártak. Igen. De én nem mentem vissza, mert kaptam állást a Hazai Bankban, és ugye a legnagyobb cím volt akkor nekem banktisztviselőnek lenni.

1937-től volt az az időszak, amikor nagyobb gond nélkül éltünk. Már a nővéremnek is volt állása egy gabonafeldolgozó vállalatnál a Zichy Jenő utcában, ahol nagyon rendes főnökei voltak, és nekem is volt. Nekem volt egy második foglalkozásom – a gyöngyfűzés. A fizetést azt teljesen hazaadtam, de amit a gyöngyfűzéssel kerestem, azt nem kellett. Ebből tudtam anyámat segíteni, hogyha nem volt pénze a háztartásra, s ebből tudtam gazdálkodni. Akkor nekem ez fontos volt, mert turistáskodtam, turista voltam. Sok-sok gyöngyöt fűztem. A kiadóhivatalnál nagyon sok

kispénzű nő dolgozott, és ott mindig akadt vevő, úgyhogy el tudtam adni.

A gyöngyfűzést egész kisgyerekkoromban kezdtem el. Pontosan emlékszem rá. Volt a nővéremnek egy osztálytársa, aki csinálta, és ő tanított először engem, harmadik elemista voltam. Később egyre jobban elsajátítottam. Volt egy tanítóm is. Gyöngyöket kapni akkoriban a Deák Ferenc utcában lehetett, ahol volt egy kisasszony, akihez mindig jártam, és ő odaadott nekem a hétvégén egy mintát, amit aztán hétfőre lemásoltam és visszavittem. Nagyon sok olyan van ezek között, amit így tanultam meg. Lánc meg karkötő meg ruhadísz. Megvan mindenből. El van téve mindenből egy-egy darab. Ezek is abban a szekrényben voltak, amit nem tudtak kinyitni, amiben a babák is voltak. Még a háború után is csináltam, egészen 1950-ig. Nagyon szerettem. A múltkor is valakinek mutattam, egészen odavolt tőle. Mert mindenféle van. És még ma is vannak ruháim gyönggyel díszítve. A rokongyerekeknek pedig megtanítom, hogyan kell gyöngyöt fűzni. Van egy üzlet is, ajánlották, csak még nem jutottam el oda, de el fogok menni, mintafüzetek is vannak, amiből tanulni lehet, és lehet ott gyöngyöket is venni.

A Duna Sportklubba az egyik unokaivérem járt, ő vitt be [A Duna Sport Clubot (DSC) 1922-ben alapította Berend Ottó. Jelentős volt Turista, ill. Asztalitenisz Szakosztálya. – A szerk.]. Minden vasárnap mentünk valahová a turistaegyesülettel. Nagy társaság volt. Akármilyen idő volt, mentünk. Ha rossz idő volt, hideg volt, akkor csak délelőtt, ha jobb idő volt, akkor egész nap. Télen síeltünk a Normafánál. Többnapos kirándulás is volt országon belül. A társaságnak minden héten csütörtökön délután, este volt összejövedele. Nyáron valahol kint, télen pedig egy vendéglőben. Dumáltunk, politizálgatás nem nagyon volt. Ez vegyes társaság volt, nem csak zsidók jártak oda. Szövődtek ott kapcsolatok, több házasság is lett. Nekem is majdnem lett. Jó társaság volt, igen. A háború után újra mentem. Nem sokan maradtunk, ez már nem olyan, már nem ugyanaz volt. Apám 1940-ben halt meg agyvérzésben, ötvenhét évesen. Amikor a Molnár utcából a Gyulai Pál utcába költöztünk a lift nélküli negyedik emeletre, ott kezdődött a magas vérnyomásával a probléma. Hosszú ideig nagyon rossz állapotban volt, és volt olyan, hogy zavart volt. Mind a két szülőm agyvérzésben halt meg, úgyhogy nekem vigyáznom kell magamra. És már volt nekem is nagyon magas vérnyomásom, úgyhogy állandóan járok orvoshoz, és szedem a gyógyszereket. Rám vigyáznak. Anyám 1955-ben, hatvanhat éves korában halt meg.

1944-ben a családból csak mi laktunk a gettón belül, tehát nekünk megmaradt a lakásunk a Nagydíófa utcában, ahová a Gyulai Pál utcából költöztünk, nem emlékszem már, hogy mikor. Úgyhogy nyugodtan ott maradtunk. Nyugodtan?! Hát nyugodtan nem lehetett. Akkor jöttek hozzánk – először még nem a család, hanem egy idős házaspár jött oda hozzánk lakni. Aztán ők szereztek hamis papírokat, úgyhogy elmentek. És akkor jöttek hozzánk a nénik, a két nénim. Három szobánk volt. Elfértünk. Mindenünk megvolt ott. A házon belül voltak megjegyzések, de aztán többünknek el kellett mennie. Anyámat Gönyűre vitték, majd Győrben volt, a felszabadulás után onnan jött vissza [Gönyű és Győr is a nyugatra indított halálmenetek egyik állomása. Győrben semmiféle speciális gyűjtőhely nem volt, talán kórházba került ott vagy bujkált valahol. – A szerk.]. De nem azonnal. Volt egy asszony a házban, akinek szintén el kellett mennie, de aztán rögtön visszajött, az kiűrtette a lakásunkat. A szomszédok elmondták, úgyhogy kénytelen volt a holmikat visszahozni. Mire én hazajöttem, akkor már teljesen rendben volt a lakás, de még a két nénim, Anna és Leonka néni sokáig ott lakott. Nagyon jól megvoltunk velük.

Volt egy, van is egy barátnőm, Svájcban él, ő a Hazai Bank vezérigazgatójának volt a titkárnője. Zsidók voltak, csak éppen letagadták. 1944-ben, amikor már nem tarthattak nem zsidó cselédet,

úgy volt, hogy ez a barátnőm megy oda, de aztán őneki szereztek valahol egy biztonságosabb állást, úgyhogy én mentem oda cselcsinek [cselédlánynak]. Szívesen mentem, mert ott jókat főztünk, nem spóroltak rajta. Később szereztek hamis papírokat, és akkor megszűnt ez a helyem. Otthon voltam, akkor már nem dolgoztam semmit. És aztán így került sor az október huszonharmadikára.

Évivel együtt mentünk, együtt gyalogoltunk. 1944. október huszonharmadikára szólt a papírunk a KISOK-pályára. Előző héten, egypár nappal előbb kaptuk meg, de hát már várható volt. Nekem az volt a szerencsém – innét kezdve végig szerencsém volt –, hogy megvolt a lúdtalpbetétem. A nélkül nem lennék itt. Olyan lúdtalpas vagyok, hogy papucsban és mindenben van betétem, és meg tudtam tartani végig. Bakancsban mentem, mert azt hittem, hogy a bakancs a legjobb, ugye, de ott, abban a gyárban, ahol dolgoztunk, a vasreszelék megette a cipőmet. Egyszer csak azt vettem észre, hogy nincs talpa. Másik bakancsot nem tudtam szerezni, sajnos, utána olyan cipőkben jártam, amit más eldobott. De a betétet mindenbe betettem. Az megvolt végig.

Először Ravensbrückbe vittek minket, néhány hétig ott voltunk, ami a borzasztó volt. Abban a bizonyos borzalmas zeltben, egy hatalmas nagy katonai sátorban voltunk több százan. Állítólag ötven méter hosszú volt, a szélessége valamivel kevesebb. De nem lehetett sokkal kevesebb. Semmi fekvőhely nem volt benne, ágynemű nem volt, még akkor megvoltak a saját pokrócaink, azt tettük alulra, magunkra. Ez volt, semmi egyéb. Egy darabig a saját ruhánk volt, később kaptuk a csíkos. Vécé nem volt, hanem volt a sátorban az egyik sarkában egypár vödör, ami éjszaka mindig megtelt, és olyan sűrűn feküdtünk, hogy nem lehetett kényelmesen eljutni odáig. Nekem állandóan, éjjel-nappal hasmenésem volt, és egyik éjjel, mire kiértem, telecsináltam a nadrágomat. Másik nem volt. Hiába mentem az SS-nőkhöz, hogy kérek szépen másikat, mert elmondtam, mi történt. „Majd megyünk a blokkba. Majd ott. Itt nincs, majd ott a blokkban, majd ott kap.” Hát nem mentünk a blokkba.

Mindenkinek megvolt a száma, akkor már számunk volt csak. Nevünk nem volt, csak számunk. De nem volt tetoválva, az csak Auschwitzban volt. Volt egy szalag rajtunk, fel kellett varrni, azon volt rajta a szám. 28700-nem tudom, mennyi. Az enyémnek az utolsó száma 8-as volt, Évié 7-es.

Ott ünnepeltük a karácsonyt. A zsidókon kívül politikai foglyok is voltak, nem csak magyarok. Most is élnek még közülünk, akik ott voltak politikai fogolyként. Magyar cigányok is voltak, meg lengyelek. Na ezeket elvitték egy blokkba. Csak mi voltunk még ott a sátorban. Borzalmas volt az az időszak. Ott minden nap egy év volt. Egyszer jöttek, szóltak, hogy másnapra pakoljunk össze. Összepakoltunk, azt hittük, hogy megyünk mi is a blokkba. Aztán mondták, hogy akik munkába mennek, délután mennek. Mi próbáltunk ott maradni, hogy mind a ketten menjünk, de semmi nem sikerült.

Egyszer csak megtudtuk, hogy dolgozni megyünk. Jött egy gyáros, és ő válogatta ki magának az embereket. Amikor tőlem kérdezte a német, hogy „Kanst du arbeiten?”, Tudsz dolgozni? – mondtam, én szívesen dolgozom. Mert hát az volt ugye, hogy aki dolgozik, az jobb körülmények között van. Nehéz munkát nem tudok végezni, de szívesen dolgozom. Én jöttem először sorra, utána az Évi, és őt nem is kérdezték, hanem félreállították. Évi, szegénykém olyan sovány volt, már csupa csont és bőr, valami kendő vagy sapka volt a fején, ami még rosszat is tett, mert az összehúzta a fejét. És ő nem kellett. Kétségbe voltunk esve. De menni kellett, akkor vittek Spandauba [Spandauban, Berlin egyik külvárosában egy hatalmas börtön volt, amely ez idő tájt

munkatáborként működött, az ide deportáltak egy, a tábortól néhány kilométerre lévő hadiüzemben dolgoztak. – A szerk.]. Évit soha többé nem láttam.

Ott az első napokban sokkal jobban éreztük magunkat, mert volt egy blokk, egy új barakk priccsekkel, két személyre mindig egy priccs, de elfértünk rajta. Volt takaró mindenkinek, párna nem volt. Azért ott lehetett pihenni. Több barátnőm is volt. Itt barátkoztunk össze. Sajnos, nem voltunk végig együtt, mert kiestek. De akivel először voltam, azzal megállapodtunk, hogy együtt megyünk, egy helyre megyünk. Aztán volt egy egészen fiatal, aki sokat segített nekem. És dolgoztunk minden nap, vagy nappal dolgoztunk tíz órát, vagy éjszaka tizenkettőt, a tizenkettőből volt egy óra pihenő. Az SS-nők nagyon gorombák voltak, kekkek, a férfiakkal kevesebb baj volt. Judenpolizei is volt [Judenpolizei (német) – zsidó foglyokból összeállított rendőrség, felügyelők. – A szerk.]. Azokról jobb nem beszélni. Úgy kiszolgálták a németeket, hogy rosszabbak voltak náluk, közöttük még akadt emberségesebb. Először kaptuk a csíkos ruhát meg egy pulóverszerű valamit, aztán kaptunk egy kabátot is, de nem nagyon jót, mert nem volt különösebben meleg. Amikor a nadrágomat le kellett adni, nem kaptam másikat. Nadrág nélkül voltam abban a téli hidegben. Amikor a blokkba bekerültünk mi is, akkor kaptam egypár nadrágot is. A blokkban tudtunk fűteni, voltak kályhák, és azon lehetett valamit melegíteni, ételt vagy vizet. Volt zuhanyozó is. Ott dolgozni kellett, tehát fönn kellett tartani a munkaképességet. Reggel kaptuk a levest, délután a kenyeret, eleinte elég szép darab kenyér volt, aztán fogyott. És kaptuk a répafőzeléket, a répalét. A vége felé volt, amikor a születésnapom volt, április másodikán, akkor már láttuk azt, hogy ez már sokáig nem tarthat. Csak azt nem tudtuk, hogy hogyan lesz vége. És amikor a kenyérosztás volt, akkor mondtam, hogy a születésnapom van, erre kaptam még egy kis sarkot, meg a répalét, amikor osztották, ott is mondtam, akkor a vizet leöntötte róla, és rátett még egy kanál főzeléket. Életem legnagyobb születésnap ajándéka volt.

A Deutsche Industrie-Werke Aktiengesellschaftban dolgoztunk. Akik nagyobbak, erősebbek voltak, azok gép mellett voltak. Énnekem a spént [Spén (német) – esztergaforgács. – A szerk.] kellett hurcolni, föltenni egy talicskába azt a reszeléket, amit eleinte ki kellett tolni a kapun. Kezdetben még élveztem, aztán már nem. Úgyhogy utolsó időben már vártam, hogy mikor visznek el, de megúsztam. Volt egy betegszoba, a revier. Aki bekerült a revierbe, annak nem sok reménye lehetett. Már volt, amikor engem kérdeztek, hogy „Miért nem mész a revierbe?”. Mondom, „Nem, nem, nem kell, nem kell nekem!”. Akkor már nagyon gyenge voltam, már nem dolgoztam, és akkor már leállt a munka a gyárban is. Látszott, hogy jön a front. És láttuk a hangulatot is. Először eltűntek a német nők. Aztán eltűntek a németek. Jóformán egyik óráról a másikra.

A politikaiak külön blokkban voltak. Ők is dolgoztak, és nagyon összetartottak. De nem keveredett a társaság. És amikor a németek eltűntek, egy kicsit nyitottak a többiek felé. Megszervezték az életet. Nemcsak ők, hanem a nem politikaiak között is volt, aki még ép agyú volt, és látta, hogy mi van, és törődött velünk. A lányok be akartak menni a konyhára, de azt mondták: „Ne menjetek, maradjatok, vigyázunk rátok, ne menjetek, mert jönnek vissza a németek. Ne menjetek! Legyetek nyugodtak, gondoskodunk rólatok.” És tényleg. Voltak persze, akik nem, de a többség az megvárta, amíg enni kaptunk – krumplit, hát a krumpli az a leglaktatóbb.

1945. április huszonegyedikén szabadult fel a tábor. Az oroszok jöttek. Nyugatiak egyáltalán nem voltak ott. Oroszok voltak, és nagyon rendesek, nagyon vigyáztak ránk, törődtek velünk. Akkor derült ki, hogy tébécés vagyok. Már régebb óta nagyon köhögtem, de nem gondoltunk semmire. A

felszabadulás utáni napokban átvittek egy másik terembe, a blokkba persze, ahol külön aludtunk egy-egy priccsen. A férfiaknak már volt egy tébécépavilonjuk, mert ebben a táborban eredetileg csak férfiak voltak, tehát azoknak már volt. És akkor kialakítottak nekünk is, a nőknek is egyet, tizennyolcan voltunk ott, a legkülönbélebb náció, és abból hárman maradtunk életben. Gyógyszer nem volt. Kaptunk valamit, de olyat, ami segített volna, nem, de azért némelyeken könnyített.

Volt ott két francia lány, az egyik az erős volt, egészséges, és a másik miatt maradt ott, amikor őket már hazavitték. Mert a többieket – a franciákat, németek is voltak persze, őket is, a lengyeleket nem – hazavitték. Csak a magyarok maradtak. Kezdetben rögtön vittek magyarokat, kezdetben, de aztán, akik maródiak voltak, vagy a revierben voltak, azokkal nem törődtek. Ez a két francia lány volt még ott. Nagyon jól emlékszem rájuk. Amikor minket elvittek, ők még ott voltak a revierben. Amikor hazajöttem, írtam nekik, megvolt a címük, és a beteg lány anyjától kaptam a választ, hogy még Berlinben meghalt. Már nem bírta az utaztatást, az indulást.

Tehát a revierben voltam április végétől július végéig. Július végén, akkor még ott voltak egypáran, amikor azt mondta az orvos, hogy nekem innét már ki kell mennem, itt nem maradhatok. Volt egy magyar nő is, szegény, aki aztán meghalt. Lenke néni. Nagyon szeretett, és odavolt, amikor engem elvittek, és ő meg maradt. Nagyon rendes orvosunk volt. Francia orvos, doktor Lafitte, aki igen törődött velünk, vigyázott ránk. Ő előbb ment el. Az egy több mint húsz évvel későbbi történet, hogy megtudtam ennek az orvosnak a nevét meg a címét. Írtam neki, és el is jött Budapestre 1968-ban. Az egyik volt politikai fogoly el tudta intézni, hogy meghívjuk. Itt volt nálunk, kapott magyar kitüntetést. Akkor már kilencven éven fölül volt, hamarosan meghalt. De nagyon szép kapcsolat alakult ki közöttünk.

Telt az idő, és mi csak vártuk, hogy mikor megyünk mi is haza. Már mindenki elment. Egyszerre azt mondták, hogy pakoljunk azonnal össze, és másnap mentünk Berlinbe. Úgy volt, hogy a vonat Csehországba jön át, de a csehek nem engedtek be. Visszamentünk. Akkor úgy volt, hogy megyünk Bécsen keresztül, azok se engedtek be, megint visszamentünk. Végül mégis a csehek engedtek át, s eljutottunk a magyar határig. Ez egy nagyon hosszú vonat volt, az első három vagonban voltunk mi, különféle nációkból. A többi kocsiban azok a nyugatosok voltak, akik épp az oroszok elől szöktek ki. Úgyhogy amikor a határhoz értünk, akkor az ő vagonjaikat bezárták. Nem akarták, hogy kiszökjenek. Úgyhogy azok egész hazáig be voltak zárva. Csak mi voltunk mozgásképesek.

November – hányadikán? – érkeztünk haza. Tíz-egynéhányan voltunk. A tébécén már túl voltam, és idehaza tudtak rólam. Nincs itthon nálam, a Zsidó Múzeumban van az az értesítés, amit anyám, a család kapott Csehszlovákiából, hogy Kató életben van, egészséges, és jön haza. Csak mi nem tudtuk, hogy találunk-e valakit itthon. Akik vidékiek voltak, azok többségében nem találtak senkit. Mindenkit elvittek. De mi, budapestiek azért inkább találtunk.

Hazaértünk – és senki nem tudott semmit arról, hogy mi van itthon. Megérkeztünk este a Nyugati pályaudvarra, mindenkinek volt egy kis csomagja. Mert valamit már összeszedtünk útközben, ruhanemű kellett, ugye. Az egyik lány a Vas utcában lakott, az nincs messze a Nagydíófa utcától. Novemberben hamar este van, már sötét volt, és ő másokkal együtt otthagya a holmiját, hogy őrizzem, hogy elmegy mihozzánk, megnézi, mi újság. Én pedig ott ültem a Nyugati pályaudvaron kabát nélkül, mert azt a vagonban ellopták, amikor közel az ajtóhoz csináltam magamnak fekhelyet, ahol levegő volt. Úgyhogy nagyon fáztam, amíg ott vártam, hogy jön-e az anyám. És jött. Ez volt az öröm. Anyámnak volt elég meleg holmija, úgyhogy rögtön rám adta a kabátját. Amikor

jött, még járt a villamos a körúton, de mire elkészültünk, már nem. Valaki ismerőst emlegetett a Katona József utcánál, odamentünk éjszakára. Már elég késő volt, mire becsöngettünk hozzájuk, és azt mondták akkor ott, hogy ez nem lehet más, mint az apó vagy a Kató. Apó soha nem jött vissza. Anyámmal egész éjszaka ott beszélgettünk.

Amikor megjöttem, én nem éreztem magam kommunistának, de mindenképpen úgy gondoltam, hogy be kell lépnem a szocdem pártba. Sosem vettem részt ilyen munkában, de én otthon mindig a szocdemekről hallottam. Aztán egy olyan nyolc-kilenc hónap múlva éreztem, hogy énnekem már nem ott van a helyem. Ott különösebb munka nem volt. Átléptem a kommunista pártba, még az egyesülés előtt [lásd: Magyarországi Szociáldemokrata Párt; Magyar Dolgozók Pártja]. Akkor még mindenütt, minden munkahelyen volt pártszervezet. Ami feladat volt, csináltam. De pártfunkciókban nem voltam. Se főállásban, se társadalmi munkában.

Mint meséltem, visszavártak a munkahelyemre, a Tolnai Kiadóhivatalba, de nem mentem vissza, hanem elmentem a Hazai Bankba dolgozni. Itt tisztviselő voltam. Németül kellett tudni. Nagyon rendes főnököm volt, a felesége is rendes volt. Vele is összebarátkoztam, úgyhogy jól éreztem magam. A Hazai Bankot aztán beolvastották a Pesti Első Takarékpénztár Egyesületbe. Az egyesülés után nem volt tovább munkám ott. Elbocsátottak. Egy darabig a Pártközpontban dolgoztam, ahol Kállai Gyula volt az osztályvezetőnk, és kettőnk – Sík Endrét és engem – vitt magával, amikor külügyminiszter lett. A titkárnője, Léhn Erika sokszor volt beteg, és akkor mindig én helyettesítettem. Kállai is nagyon szeretett. Végtelenül tisztességes ember volt, csak éppen lecsukták, ugye. Többek között őt is. [Kállai Gyula (1910–1996) – politikus. 1944 szeptemberében részt vett a Magyar Kommunista Párt KB alakuló ülésén, 1945 januárjában a párt propagandaosztályának vezetője, februárban a Központi Vezetőség tagja lett, 1945 áprilisától képviselő az Ideiglenes Nemzetgyűlésben, államtitkárként kormánytag. Rajk László letartóztatása után (1949) külügyminiszter, 1951-ben koholt vádak alapján tizenöt év fegyházra ítélték, 1954-ben amnesztiával szabadult. 1971-ig számos állami és párttisztviselő volt (1957–58: művelődési miniszter; 1965–67: a Minisztertanács elnöke, 1967–71: az Országgyűlés elnöke, ill. 1968–89: a Hazafias Népfront elnöke stb.). Sík Endre (1891–1978) – novícius korában kiugrott a piarista rendből, az első világháború idején az orosz fronton hadifogságba esett, s kommunista lett. 1920-tól 1945-ig a Szovjetunióban élt, főként egyetemi tanárként dolgozott, a második világháború alatt a moszkvai Kossuth Rádió munkatársa volt. Hazatérése után a Külügyminisztériumban dolgozott, 1946-tól a washingtoni magyar követségen beosztott, majd 1948–49-ben követ. 1954-ig a Külügyminisztérium politikai főosztályának vezetője, majd külügyminiszter-helyettes, 1958–1961 között külügyminiszter. 1959 és 1970 között MSZMP KB-tag, 1964-től az Országos Béketanács elnöke. 1963-ban tagja lett a Moszkva által irányított Béke Világtanácsnak, illetve 1971-től haláláig a szervezet elnökségének. – A szerk.]

Amikor 1949-ben a Külügyminisztériumba kerültem, én lettem Sík Endrének a titkárnője. Sík Endre tündéri ember volt. Nagyon szerettem. Kellett neki a német, kellett a német gyorsírás is, mert sok német szöveg volt, és igen sokat diktált. Azt általában jól tudtam írni.

1950-ben alakult meg Kínában a magyar nagykövetség, oda kellettek emberek, és akkor kerültem Kínába. Vonattal mentünk decemberben. Nem volt télen repülő. Vonattal Budapesttől Moszkváig, az volt három nap. Ott voltunk egy hétig, fölkészültünk, pihentünk, és onnan mentünk tovább. Ott szálltunk fel a transzszibériai expresszre, azzal egy hétig utaztunk. Nem volt nagyon kényelmes, de nem izgatott különösebben. Az egész követség együtt ment ki. A nagykövet rettenetes vénember

volt, Safrankó Emánuel [Safrankó Emánuel (1890–1965: alapító tagja volt Csehszlovák Kommunista Pártnak (1921), 1924–1929 között parlamenti képviselő, 1929-ben a Szovjetunióba költözött, ott tanári oklevelet szerzett. 1945-ben Magyarországra tért vissza, tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945–46-ban Vas vm. főispánja, 1947-ben szófiai, 1950-től pekingi, 1954–1957 között berlini nagykövet volt. – A szerk.]. Kárpátaljai, és mindent tudni akart, mindent látni akart. Látni akarta a privát leveleinket is. Na hát aztán ezen balhéztunk össze. Azt mondta, hogy neki belőlem elég, vagy én megyek haza, vagy ő, de ő velem nem dolgozik. Persze, hogy én jöttem haza.

A kiküldetés előtt speciális felkészítés nem volt. Oroszul kellett volna tudni, de én nem tudtam oroszul semmit. Voltak persze velünk olyanok, akik jól tudtak. Komoly munka sem volt kint, a kínaiak nem vettek komolyan minket. Nem barátkoztak velünk egyáltalán, nagyon el voltunk szigetelve. Pekingből csak a belvárost lehetett látni. Meg volt határozva, hogy hová mehetünk. Tehát ha valakinek hivatalosan valahová kijebb kellett mennie, külön engedélyt kért a Külügyminisztériumtól. Kínából annyit láttunk, hogy a tengerparton nyaraltunk. Haza nem jöhettünk szabadságra, hanem ott lehettünk a tengerparton. Az nagyon kellemes volt, finom volt a víz, jókat lehetett úszni. Nekem a kulturális munka volt a területem. Még nem voltam attasé, az csak Hollandiában lettem. Programok szervezése, kapcsolat az ottani sajtóval, az ottani kulturális intézményekkel – ez volt a feladatom. Lett volna. Például cikkeket megjelentetni Magyarországról. De semmi lehetőség nem volt még akkor. Filmek, művészek, diákok cseréje – semmi. Nagyon lenéztek minket. Szóval hát éppen hogy ellenségek nem voltunk, nem voltunk partnerek a kínaiaknak. Különösebb barátság sem kötött senkihez, úgyhogy nagyon szívesen hazajöttem.

Nem sokáig voltam itthon. Megnézték, hogy hol van szükség emberre. Én már Kínából úgy jöttem haza – hogy is mondjam? –, eredetileg ugye én gyors- és gépíró voltam, de akkor már többnek éreztem magam. A háború után elvégeztem a tejipari technikumot is munka mellett, és bár nem volt dolgom a tejiparral, de ismertem őket, s ez már az alkalmasságomat is emelte. Ismertek, tudták, hogy tudok dolgozni, és ahol kellett az ember, és hely volt, oda kerültem.

Így neveztek ki Hollandiába 1951 novemberében a követségre, ahol Góczy András volt a követség vezetője. Csak hat hétig voltam itthon. Két és fél évet töltöttem Hollandiában. Még akkor nem voltam diplomata, körülbelül egy év múlva lettem. Tehát akkor lettem kulturális attasé. Nem sokan voltunk. Diplomataként talán négyen. Nem tudom, az a név mond-e valamit, hogy Csatornai. Ő volt ott akkor a diplomata, ő jól tudott angolul [Csatornai Károly (1926–1972) – jogász, diplomata. 1948-ban lépett diplomáciai szolgálatba; nyolc nyelven beszélt. Szolgálatot teljesített Hágában (1949–51), Pekingben (1951–55), Hanoiban (1955–56), Tokióban (követ, 1960–62), majd nagykövetként Magyarország állandó ENSZ-képviselője (1962–71) volt, végül külügyminiszter-helyettes (1971–72). – A szerk.].

Hágában voltunk. Tetszett nekem egész Hollandia. Főleg a párttal voltunk kapcsolatban, az ottani kommunistákkal, valamint a szakszervezetekkel. Nagyon segítettek egymást. Ennekem az volt a legszebb, hogy újságban tudtam cikkeket elhelyezni Magyarországról, a magyar kulturális életről. Hangversenyeket is rendeztem. Csináltunk kiállítást, de az nem képzőművészeti volt, hanem Magyarországról szólt. Nagyon szépen sikerült. A zenészeken kívül még nem sok művész tudott kijönni. Megtanultam hollandul. Akartam. Amikor kimentem, rögtön elkezdtem tanulni. Jó néven vették, és megkönnyítette, hogy jó kapcsolataim legyenek. Németül tudtam, és azért könnyebb

megtanulni hollandul annak, aki már tud valamilyen germán nyelvet. Amellett, hogy a hollandok utálják a németeket. Ha az ember kimegy, és elkezd valakivel németül beszélni, a válasz: „Nem értek. Nem értek.” Ha mondom, hogy én nem német vagyok, hanem magyar, akkor rögtön ért. Szóval ez a mai napig is így van.

Az első világháború után nagyon sok magyar gyereket fogadtak be rövidebb-hosszabb időre vagy végleg Hollandiában. Főleg a lányokat fogadták szívesen. Azok segítettek a háztartásban, magasabb iskolába nem járatták őket, a fiúkat viszont taníttatni kellett. Tehát nekik szakképzettséget kellett adni. Az sok pénzbe került, úgyhogy a fiúk hamarabb hazamentek. Ezáltal Magyarországon nagyon jó nevük volt a hollandoknak, és azért ők is ismerték Magyarországot. [Vilma királynő emlékéért tábla őrzi Budapesten a Városligeti fasorban, ami 1949-ig a nevét viselte, és az általa alapított Julianna Református Általános Iskola még most is ott működik. – A szerk.]

Hollandiában voltam, amikor anyám agyvérzést kapott, de nem ezért jöttem haza, hanem mert hazahívtak 1954-ben. Úgyhogy akkor nem bántott engem az, hogy hazahívtak, mert éppen úgy éreztem, hogy itthon van a helyem, anyám mellett. Volt egy segítségem, aki reggel jött, megmosdatta, ellátta, és délig ott volt. Aztán délután jöttem haza, és akkor énnekem kellett ellátni. 1955-ben halt meg. Természetes, hogy zsidó temetőbe temettem apám mellé. Apám a zsidó iskolában tanított, tehát kapott egy szép sírhelyet Rákoskeresztúron az 1/B-ben. Anyám nem akarta tudomásul venni a másik gyermekének elvesztését. Mindig várta haza. És amikor meghalt, a sírkőre ráírtam a nővérem nevét, hogy legalább ott együtt legyenek, és meghagytam, hogyha én meghalok, hamvasszanak el – tulajdonképpen zsidó temetőben nem lehet, de meg lehet oldani –, és így együtt leszünk [A rabbinikus jog (háláhá) tiltja a halottak hamvasztását, mivel a holtak feltámadásába vetett hit tagadásának tekintik. A test végső nyugalomba helyezésének megfelelő módja a megszentelt földbe történő temetés. A reform judaizmus azonban engedélyezi. Lásd még: temetés. – A szerk.]

Hazajöttem Hollandiából. Amikor Kállait lecsukták, megszűnt a helyem a Külügyminisztériumban. Az volt a kifogás, hogy Nyugaton élnek rokonaim. Nem volt komoly dolog. Rájöttem, hogy tudják azt, hogy a Kállai vitt engem be a Külügyminisztériumba, és ez volt az igazi ok. Úgy vágtak ki a munkahelyemről, hogy ők helyezzenek el, és addig is kapjak fizetést. Tehát ez egy ilyen politikai machináció volt.

Akkor jött a véletlen. Valahová meg voltam híva, és ott találkoztam azzal a kollégával, aki a külkeres volt Kínában, ott volt a feleségével. Elmeséltem nekik a dolgot, amikor azt mondja a feleség: „Nincsen kedved az Élelmiszeripari Minisztériumban dolgozni? Kellene ott nekünk valaki, aki németül tud.” Tiszta véletlen, mint az életben minden. Így kerültem az Élelmiszeripari Minisztériumba, ahol nagyon jól éreztem magam a nemzetközi osztályon, úgyhogy szívesen csináltam. Azt szoktam mondani, hogy ahova én dolgozni megyek, az megszűnik. Mert akkor ez is megszűnt. A Földművelésügyi Minisztériummal kapcsolódott össze, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium lett a neve – itt dolgoztam tovább, továbbra is nemzetközi területen.

Minden olyan országgal volt együttműködésem, amellyel szerződésünk volt. Annak keretében dolgoztunk. Főleg tanulmányutakat szerveztünk. Tehát tőlünk mentek ki, és hozzánk is jöttek. Nem titkolóztunk, hanem az volt a cél, hogy átvegyék és megtanulják azt, amit mi, illetve ők jobban tudnak. Írásban is csináltuk, mindenki írt jelentést, aki kint járt, és azt továbbadtuk, úgyhogy ez nagyon hasznos meg érdekes is volt. Hát ezt csináltam végig. Egészen a nyugdíjig [1974-ig].

1956-ban [lásd: 1956-os forradalom] a minisztériumban dolgoztam. Zűrök voltak ott, azon környéken, ahol az Élelmiszeripari Minisztérium volt [A minisztérium a Kossuth téren volt, szemben a parlament épületével, amely előtt 1956. október 25-én a fegyveres erők tüzet nyitottak a tüntetőkre, és mintegy 100 embert megöltek és 300-at megsebesítettek. – A szerk.]. Nem értettem egyet az eseményekkel. Bár veszélyes volt, bejártunk és elláttuk a munkánkat. Enni kellett akkor is az embereknek. Szerveztük, hogy az országnak legyen ennivalója, főleg azzal törődünk, hogy az intézmények, az iskolák kapjanak élelmet. Úgyhogy volt mit csinálnunk.

Nem gondoltam arra, hogy baj érhet. Ma már nem is gondolok rá, nem emlékszem arra sem, hogyan fogadtuk november negyedikét. Bár harcok is voltak a téren, emléktábla is van ma ott. A kollégák közül nemigen disszidáltak, ha jól tudom, egyvalaki volt, aki a megtorlásnak áldozatul esett. Hallottunk a megtorlásokról, tudtunk róla. De a minisztérium élete automatikusan folytatódott. Rendes miniszterünk volt akkor [Dögei Imre (1912–1964): 1944-től volt tagja a kommunista pártnak, mint földművelésügyi miniszter (1956. november – 1960. január) szovjet típusú kollektivizálást, „gyors és erőszakos kolhozosítást akart, a sztálini minta alapján” (Rainer M. János). Az MSZMP KB 1960-ban a párt politikájával szemben álló, szektás álbaldali nézetei és tevékenysége miatt kizárta a Központi Bizottságból, majd 1962. márciusában az MSZMP tagjai sorából. – A szerk.].

A családban voltak olyan fiatalok, akik úgy gondolták, hogy el kéne hagyni az országot. Volt is, aki kiment Amerikába, most is ott van [Az 1956-os forradalmat követő hetekben mintegy 200 000 ember hagyta el az országot. – A szerk.]. De a mi szűkebb családjunkban nem volt olyan, hogy azt érezték volna, hogy az események miatt a zsidóknak félniük kellene.

Amikor eljött a nyugdíjazási idő, akkor azt mondták, hogy „Isten veled!”. Még tudtam volna dolgozni, maradtam volna. Miután két felsőfokú nyelvvizsgám van, ez a nyugdíjba beleszámít, egy komoly tétel benne. Szerencsére voltak a fordítások. Ha hívtak, akkor dolgoztam. Sokat fordítottam, szeretek fordítani, és hát ez pénzkereset volt. Ezenkívül volt egy pár holland tanítványom. Főleg olyan lányok, akik oda mentek férjhez. Eggyel maradt meg a kapcsolatom. Most éppen nekem kellett volna írni. Az édesanyja Gyöngyösön lakik, úgyhogy szokott haza is jönni. És volt egy tanítványom, aki a Belügyminisztériumban dolgozott, de még a lakáscímét, még a nevét sem tudtam, csak a keresztnévét, hogy Józsi. Most is minden évben újévre ír nekem. De nem mondta meg a mai napig sem a családnevét.

Ebbe a lakásba körülbelül harminc évvel ezelőtt költöztem Leonka nénivel, aki százévesen halt meg 1980-ban. Szeretett itt lakni. Nagyon jól megvoltunk. Júniusban lett volna száz éves, és még előző karácsonykor ő csinálta meg a karácsonyi bejglit. Januárban vagy február elején lementünk sétálni, mert jó idő volt. Mentünk át a túloldalra, mikor azt mondta: „Menjünk haza! Nem tudok menni.” Áprilisban eltemettem. Neki is voltak zavaros percei, de hát az a korral járt, persze. A zsidótemetőbe temettem el, de nem szertartással. Oda, ahol a családja is fekszik.

1947-ben úgy éreztem, hogy az én deportálásomnak valahol nyoma kell hogy legyen, hogy le kell írnom, meg kell örökítenem, ami velem történt. Részletesen, hogy el ne felejtsem. Ahogy emlékeztem rá. Megvan még a kézirat is, bent van a Dohány utcában [a Zsidó Múzeumban]. 1995-ben adták ki az „Emlékezések” című kötetben, amelyben hét vagy nyolc történet van [Gyulai Kató: Stációk Óbudától a pokolig. In Emlékezések: A koncentrációs táborok felszabadulásának ötvenedik évfordulójára, A Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ kiadványa,

szerk. Bakó Ágnes, Szabó Éva, Verő Gábor, Budapest, 1995].

A kézirat egyik példányát odaadtam a Nácizmus Üldözötteinek Bizottságának, és nagy meglepetésemre lefordították németre, és kiadták Németországban. A német címe: „Zwei Schwestern”, tehát Két nővér. Igen, és ez 2001-ben jelent meg, a címdalon ott van a kettőnk fényképe, Évié és az én mai fényképem. A könyvben a holland Aat Breuer festőművész rajzai vannak, amelyeket a táborban csinált. Ő is fogoly volt. Úgy látszik, a magyarok közelében lehetett, mert több magyar vonatkozású képet rajzolt ott [lásd a képek között] [Kató Gyulai: Zwei Schwestern. Geschichte einer Deportation, Hg. v. Linde Apel und Constanze Jaiser, Berlin, Metropol, 2001].

Most, a hatvanéves évfordulóra nekem kellett írnom két anyagot, egy-egy deportálással kapcsolatos részletről. Egyrészt arról írtam, hogy hogyan jöttünk haza, másrészt a zeltről, a sátorról írtam. A zeltről én nagyon sokat beszéltem itthon, és állandóan azon veszekedtem, hogy legyen annak valami nyoma, hogy ott voltunk, és ott hogyan voltunk. Hiszen a sátrat azonnal lebontották, ahogy minket onnan kivittek, úgyhogy nem maradt semmi helye. Pár évvel ezelőtt sikerült annyit elérnem, hogy amikor évente az emlékűnnepség van, akkor tesznek oda egy táblát. Ami a következő évben nincs ott. Amikor megkaptam a levelet, hogy most lesz a zelt helyén egy komoly emlékmű és komoly ünnepség, s hogy én tudom, mit jelentett a zelt, és kérnek, hogy én tartsak ott egy megnyitó beszédet, nagyon örültem. Ez lesz 2005. április tizenhetedikén. Hát ezért fontos, hogy áprilisra olyan egészséges legyek, hogy el tudjak menni.

Azt is meg kell mondanom, hogy közöttünk, a volt deportáltak között nagyon sokan vannak, akik a családjukban egyáltalán nem beszélnek róla, a gyerekeik nem is tudnak arról, hogy mi történt a szüleikkel. Én viszont nagyon sokat beszéltem róla, kolléganőimnek odaadtam a leírtakat. Sokszor volt, amikor azt mondták, hogy én ezt nem is tudtam elképzelni, de ha te mondd, hogy veled történt, akkor mégis igaz kell hogy legyen. Ezt nagyon sokszor hallottam, mert én azon voltam, hogy tudjanak róla. Úgyhogy ez lett nekem a hivatásom. Munka mellett ez lett a hivatásom.

Amikor 1957-ben megtudtam, az újságban olvastam, hogy megalakult a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága [NÜB, eredetileg Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Országos Érdekvédelmi Szervezete – A szerk.], azon nyomban írtam, hogy mióta várom én ezt, és szeretnék benne részt venni. Meg is kaptam rögtön a választ, hogy ekkor meg ekkor jelentkezsem, és attól kezdve csináltam ezt a munkát, ami a mai napig is tart. A volt politikai foglyoknak külön szervezetük lett [Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége – A szerk.]. Kapcsolatunk volt, de nem működünk együtt.

Fő feladatunknak tartottuk, hogy foglalkozzunk azokkal az emberekkel, akiket deportáltak, tehát gyakran találkoztunk. Először összejöveteleket tartottunk. Meghirdettük, hogy létrejött ez a bizottság, és várjuk a volt deportáltakat, hogy a találkozókon vegyenek részt, jöjjenek, és végezzenek ők is olyan munkát, amivel elősegítjük azt, hogy higgyék el az emberek, bármilyen hihetetlen is, ami történt, megtörtént, és erről beszélni kell.

Amíg rendes munkám volt, állásban voltam, egyszer egy héten, délután mentem be. Volt rendes helyünk. Az egész gondolatkörömet, időmet igénybe vette ez a feladat. [Gulyás Kató Egy időben a NÜB alelnöke volt. – A szerk.] Ahol dolgoztam, mindenütt nemzetközi kapcsolatok területén tettem. Itt is. Minden tábornak megvan a táborcsoportja. Amennyire lehetett, összegyűjtöttük táboronként

a neveket. A csoportokat összetartani, tájékoztatni, részt venni a nemzetközi bizottságok ülésén, ez a fő foglalkozásom. A német nyelvtudásomat felhasználtam, és használom ma is.

Volt olyan időszak, amikor minden nap bementem. Sőt, volt egy rövid időszak, amikor még fizetést is kaptam. A kárpótlási időszakban mi igazoltuk – ez még most is van –, hogy az illető üldözött volt. Tehát nekünk megvan a névsorunk, már aki benne van, és sokszor kérdezik, hogy hogyan tudjátok bizonyítani. Mondom, ha én valakivel beszélgetek, aki azt állítja, hogy ott volt, egy negyedórán belül tudom, hogy hazudik-e vagy igazat mond. Nem kell több, mint egy negyedóra.

A Hitközséggel sokáig nem volt kapcsolata a NÜB-nek. Próbáltuk, de nem jött össze. Akkor ellentétek voltak. Az utóbbi években már másképp van. [A szervezet mai neve: Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete. – A szerk.] Minden második héten van értekezletünk, és akkor eljön Lazarovits Ernő, aki a Hitközség nemzetközise, vele van kapcsolatunk, és együtt is dolgozunk. Ő egy nagyon rendes ember. Értelmes, nyelveket beszél, és engem nagyon szeret.

Minden tábornak megvan a nemzetközi bizottsága, és nekik minden évben ott van az összejövételük, ahol a tábor volt. Auschwitzban vagy Buchenwaldban, vagy ahol, s minden évben ott találkoznak. Kivéve minket, a ravensbrückieket. Mi minden évben más tagországban tartjuk. Nálunk már kétszer volt. Egyik évben Franciaországban volt, aztán Bécsben. Minden évben. Kivéve az ötre végződő és kerek számokat, azokat Ravensbrückben tartjuk meg, tehát ez most éppen így jön ki, hogy a hatvanas évet ott ünnepeljük meg. Már megírtam azt, amit a zelt avatásán beszélni fogok, mert kérték tőlem. És lesz egy kiadvány minden táborról, ahhoz is megírtam a szöveget. Már elküldtem. Nagyon jó viszonyban vagyok velük, az az igazság.

Ez nagyon kitölti az időmet. Komoly munka és elfoglaltság, én most is mindennap bemegyek hétfőtől csütörtökig. A szomszédasszonyom kérdezi: „Hát miért kell magának naponta elmenni dolgozni? Hát miért nem marad itthon és pihen?” Mondtam: „Most mit csináljak? Itthon üljek, és malmozzak?” Mondom, akinek unokája van, az el tudja magát érdemlegesen foglalni. De akinek senki nincsen – egyrészt emberek között vagyok, másrészt hasznos is vagyok. Hát akkor?

Mostantól kétszer egy héten fogok bejárni, mert nem merek közlekedni. Nem az időjárásom múlik. Metróval kell mennem, kétféle metróval, átszállni a Deák téren. Ettől félek. A múlt héten taxival mentem oda-vissza, a taxit kifizetik. Egyébként nagyon nincs pénze a NÜB-nek. Azelőtt ha volt egy kis pénz, akkor kaptunk öt-tízezer forintot három hónapban egyszer. De most még az sincs. A pénzügyi elszámolás pedig olyan, hogy egy taxit be lehet írni, az költség.

Hát a kaja az úgy van, hogy bejárok az FVM [Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium] konyhájára, ahol rengeteg a nyugdíjas. Olyan rendes az a konyha. Vannak, akik még most is ott dolgoznak, mióta a két minisztérium egyesült. Tehát tudják – marhaság –, hogy nem szeretem a rizst, főleg akkor, hogyha száraz hús mellé adják. A kiszolgáló tudja, és átszalad az à la carte osztályra, és hoz krumplit, amit mindig, minden formában szívesen eszem. Hétvégén hazahozok egy adagot, mert szombaton nincsen. Egy hétköznap egy ebéd – fél adagot eszem, mert azt is éppen csak meg tudom enni – száz forint. Hát majdnem ingyen van.

Most, hogy nem vagyok jól, a Hitközségtől kapom az ebédet. A Laky Adolf utcában van ilyen konyha. Kihozzák. Persze szombaton nincsen. És egy hónapon át nem is kell fizetnem. A leves az kriminális, de a többi jó. Hát néha „megrontom”, és valamilyen pörköltfélére teszek még tejfölt,

hogy jobb legyen.

Kaptam kárpótlást, amit lehet, azt megkaptam. Nyugdíj-kiegészítést is, ami törvényben volt, azt mind. És kapom a német kárpótlást, azért a munkáért, amit ott kint dolgoztam. Az komoly tétel, és az nekem összegyűlik.

Van egy kis nyaralóm Gödön. Na, már nem olyan jó, mint volt. Eredetileg úgy volt, hogy az egyik miniszterem, Kovács Imre [Kovács Imre nevű miniszter nem volt, talán Dimény Imrére gondolt, aki 1967 és 1975 között állt a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium élén. – A szerk.], aki nagyon rendes, szerény ember volt, csak a minisztérium Gödön lévő nyaralójába ment nyaralni. Később építtetett magának ott egy kis villát. A minisztérium aztán megvett egy eladó nagy területet, és azt a dolgozók között, hát nem elosztották, hanem megvettük. Olcsón. Úgyhogy így lett nekem az üdülőtől pár méternyire a nyaralóm, ahol csupa kolléga volt, jobbra is, balra is. Nem unatkoztam ott sose, jól éreztem magam. Kocsim nem volt, autóbusz volt. Amikor az első kárpótlás volt, akkor gondolkodtam, hogy most nyaralót vegyek vagy kocsit. És aztán a nyaralónál maradtam. Kezdetben csak egy sufni volt az a nyaraló, de azóta aztán egy Erdért-házat csináltattam. Most már kevesebbet megyek. Ott van az az üdülő, ami a minisztériumé volt, csak már nem a minisztériumé, de bérlettel be lehet menni úszni, mert a Dunába már nem megyek. Ott van egy nagyon szép medence, kellemes, jó vízzel, úgyhogy én kifizetem, sajnos az egész évre a belépőt, mert csak úgy lehet, de nekem akkor is megéri. Amikor eszembe jut, akkor megyek be, és úszom egyet.

Az egyik szomszéd végleges lakásnak vette a házat, és nagyon szívesen megvinné az enyémet is. Mondtam, hogy amíg le tudok járni, addig nem adom el, de abban megállapodtam, és a végrendeletembe is bevettem, hogyha elköltözőm ebből a világból, és az utódaim el akarják adni, akkor nekik elővételi joguk lesz, amit nagyon megköszöntek.

Szóba került az a szó, hogy szerelem. Hát volt egy olyan időszakom, amikor én valakibe nagyon szerelmes voltam, és volt egy másik, amikor valaki énbelém volt szerelmes, és aztán mind a kettő mást vett el. Így egyedül maradtam. De itt vannak Anna néni és Leonka néni unokái. A fényképeken ezek már az ükunokák. Szoktak telefonálni, látogatni. Ma délelőtt itt volt az egyik, de hát ő sem olyan egészséges sajnos, a másik az mindent beszerez, ő meg a felesége, amire szükségem van. Ezeknek van két huszonhat éves gyerekük, úgy mondom, hogy a tiszteletbeli unokáim. Azok is nagyon rendesek. Most kezdenek el dolgozni, és hát elég nehezen jutott az egyik munkához, a másiknak még nem sikerült. A feleségek mindenütt keresztények, de együtt éreznek velünk, soha nem éreztették azt, hogy nem.

Nagyon hamar elkezdtem utazni. Volt egy partnerem – már tíz éve meghalt –, minden évben mentünk valahová. Főleg Jugoszláviába szerettünk menni. Ott voltunk többször. Voltunk Párizsban, Angliában is egyszer, ott nem éreztem jól magam. De Párizst nagyon szeretem. Mentünk a hetven dollárral, amilyen gyakran lehetett, és voltak hivatalos utak is [lásd: utazás külföldre 1945 után; kék útlevél]. Egyszer IBUSZ-úttal voltam Izraelben, úgy húsz-huszonöt éve, nagyon rövid volt [Amennyiben IBUSZ-útról van szó, akkor valószínűleg később volt Izraelben, ugyanis Magyarországnak 1967–1989 között nem volt diplomáciai kapcsolata Izraellal, az oda utazók Bécsben tudtak legközelebb vízumot szerezni. – A szerk.]. Amit láttunk, tetszett. Csak keveset láttunk. Szóval rosszul volt megszervezve. Akarattal-e vagy véletlenül? Az elmúlt években szívesen mentem volna újra, most már talán nem, mert egyedül nem megyek, csak úgy, ha van valaki, aki

törődik velem. Volt ott két unokatestvérem, mind a kettő meghalt, egyiknek sincs leszármazottja.

A vallást, a tradíciót nagyon tisztelem. Azzal együtt, hogy nem tartom a vallási ünnepeket, a vallási előírásokat, hanem az okosan megszervezett hétköznapiakat. Mert az a tízparancsolat ma is és mindenkre vonatkozik, hogy ne ölj, ne lopj, és ne paráználkodj és a többi. Nagyon sok vallási parancsolat van, ami a hétköznapiakra vonatkozik. Szóval én ezt nagyon nagyra becsülöm.